

La presència directa i indirecta de Bonastre en el Cartulari del monestir de Sant Cugat del Vallès

Abans de començar vull aclarir que jo no sóc historiador i que mai he estudiat ni l'època medieval ni la història de Bonastre. Les meves recerques sempre han anat encaminades a temes literaris, en especial els escacs a la literatura. Però quan vaig rebre la invitació del Josep Sicart a participar en aquestes jornades, vaig recordar que guardava, des de feia més de 30 anys, des de 1981, unes fotocòpies d'un llibre que mencionava el nostre poble, potser per primer cop a la història.

Havia anat al Centre Borja de Sant Cugat a donar una ponència sobre Poesia Visual i, parlant amb el seu bibliotecari, el gran historiador Antoni Borràs, de la nostra dependència del Monestir de Sant Cugat a l'època medieval, em va ensenyar els llibres del *Cartulari* i, buscant en el seu índex toponímic, vaig fer cinc fotocòpies de les pàgines que mencionaven Bonastre. Vaig pensar que podria parlar d'això en aquestes jornades. No sabia en quin embolic em posava perquè ha estat feixugós, aquests tres mesos, examinar una quarantena de documents en llatí medieval, documents que deixaré a l'arxiu del Centre Cultural per si altres especialistes volen perfilar amb més precisió i fonament aquesta època inicial del nostre poble.

Què és un cartulari?

El *Cartulari* del monestir de Sant Cugat del Vallès

Per començar: què és un cartulari? La paraula ve del llatí: *charta, chartula* (carta, document o acte autèntic), és a dir, és una col·lecció de documents. En un sentit més restringit s'acostumen a designar com a cartularis les col·leccions de documents que tenen una unitat de procedència, sigui una institució eclesiàstica (com una església o monestir) o civil, copiats en un quadern o llibre per a millor facilitar-ne el seu ús.

La definició que ens dóna el diccionari de la Real Academia Española no aclaria massa cosa als llegs com jo en la matèria: "*Cartulario: libro becerro o tumbo*"; fins que llegim a **tumbo**: "*Libro grande de pergamino donde las iglesias, monasterios, concejos y comunidades tenían copiados a la letra los privilegios y demás escrituras de sus pertenencias.*"

Efectivament, la majoria de cartularis, com el de Sant Cugat, estan en pergamí. La forma era la del quadern i, unint aquests, s'anaven formant un o més llibres. El tamany també variava i el de grans institucions com la que ens ocupa era la de *foli* o *foli major*.

La distribució del seu contingut és metòdica o sistemàtica, rarament cronològica. Si, en un principi, els pocs documents d'un monestir o catedral podien ser conservats en un cofre o caixa, a mesura que passaven els anys i els segles, es féu necessària una separació dels mateixos. Aquesta separació es feia en base de les propietats o possessions que constituïen el patrimoni d'aquell monestir.

En ells hi ha dos elements comuns: els privilegis, otorgats per reis i papes, i els títols de propietat.

Com explica Alfonso Sánchez Mairena , la investigació sobre els cartularis, que comença amb la Il·lustració, s'ha incrementat les darreres dècades i ha evolucionat, a trets generals, des de l'exclusiu interès per la descripció més o menys resumida i per l'edició dels documents del cartulari, cap a l'estudi de tots els aspectes que ajuden a explicar la seva formació, els seus usos i les seves funcions cercant d'identificar les característiques pròpies del cartulari respecte de la resta de codis diplomàtics. (1)

Sánchez Mairena fa un inventari dels investigadors castellans (2) i catalans que s'han ocupat d'aquest tema. Entre els catalans ja hi trobem un clergue del segle XVIII, Jaume Caresmar, que va proporcionar una definició dels cartularis basada en el seu origen com instrument eclesiàstic per tal de prevenir la pèrdua dels documents originals, i també destaca la tasca peonera, a principis del segle XX, de Francesc Nebot i Tomàs.

Bé, he consultat aquesta breu obra de Nabot i Tomàs , de l'any 1924, que diu que a Catalunya aquests llibres se'ls coneixia amb el nom de Cartularis o Cartorals i, amb el seu estil retòric, explica:

"Con la luz esplendorosa que se desprende de los documentos de los cartularios se reconstituye la historia local y general de los pueblos". I afegeix: "*En hermosa perspectiva nos presentan la vida unas veces próspera, otras de adversidad, de catedrales, monasterios, de villas y pueblos, el adelanto de la reconquista, el desarrollo de las instituciones sociales,*

el avance o retroceso de la cultura. El derecho se reconstruye a través de las cláusulas documentales.” (3)

I reproduïx unes paraules del reverend Josep Mas Domènech que, parlant del *Cartulari de Sant Cugat*, diu que *“forma una font abundantíssima de notícies històriques i filològiques.”*

Seguint l'estudi introductori de l'editor del nostre cartulari, el pare Josep Rius, ens explica que pràcticament no se'n conserven de l'Alta Edad Mitjana i que els més antics els trobem a França i a Alemanya. A Espanya se'n comencen a trobar a finals del segle IX, però la majoria són del segle XIII.

S'ha dit que la raó de ser dels cartularis era la de no fer malvé els originals i assegurar la conservació dels privilegis de les entitats i posar en ordre els seus negocis.

El pare Rius precisa que la raó principal era que als segles X i XI el feudalisme monacal no era molest per ningú però, al formar-se i créixer el feudalisme laic (comtats, vescomtats...), aquestes propietats entraven en litigi amb aquests altres poders i així va sorgir la necessitat de copiar aquests privilegis i títols per poder portar els documents originals a judici. Gràcies als cartularis s'han conservat infinitat de documents que s'haurien perdut.

La més antiga descripció del *Cartulari de Sant Cugat* es troba en la relació que els priors del Col·legi de Notaris de Barcelona en feren l'any 1608: *“Item trobam en dit cofre un llibre gran en full major en pergamí, scrit de ma, cubert ab cubertas de fusta cubertas de cuiro, velles i esquinçades (...) y segons lo Rnt. Abat i monjos se anomena vulgarment lo Llibre o Cartoral, y conté en si dit llibre quatracentes y vint i sis fulles nombrades (...)” (4)*

Tots els que l'han descrit diuen que les seves mides són de 53 X 35 cm., que conté 426 folis i que està escrit en pergamí a dues columnes, com a mínim redactat per dues mans.

No cal dir que tots els documents están en llatí medieval i comencen a finals del segle X i acaben a meitats del segle XIII.

L'enquadernació actual és la que va fer el director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Francesc Bofarull i Sans.

Deixaré de banda la minuciosa descripció de la numeració i enquadernació dels folis, i els diferents documents que certifiquen l'autenticitat del *Cartulari*, des del tribunal romà de la Rota fins altres autoritats civils. Només dos exemples. Joseph Mas cita la sentència de quatre notaris de Barcelona que declaren: *“tenim per legal i autentich al dit llibre Cartoral y aquell y les escriptures contingudes en aquell.” (5)* I quan el 1761 hi ha un plet entre l'abat de Sant Cugat i el bisbe de Barcelona sobre la jurisdicció d'Albinyana, el Vendrell, Castelldefels i pobles l'indants (com segurament Bonastre), en el qual el bisbe de Barcelona nega la legalitat del *Cartulari*, els jutges, després d'examinar el llibre, conclouen que *“dicho libro es fidedigno, y se le debe dar crédito en juicio y fuera de él.” (1, pp. XXIII-XXVII)*, donant la raó a Sant Cugat.

Des del punt de vista jurídic i diplomàtic observem que, per exemple, en el primer volum publicat, hi ha una majoria de donacions, una impignoració (6), cinquanta-sis permutes, cent cinquanta-sis vendes, tres plàcits, (7) i nou testaments, dels quals n'hi ha de normals i de sacramentals (8).

Si llegim les fórmules protocolàries dels testaments de l'època, la por a les penes de l'infern i, per tant, el desig de fer una bona obra per esborrar els pecats que les evitin, és present a tots.

Les donacions constitueixen el fons principal del *Cartulari*, sobretot els primers anys. N'hi ha de tres classes: les simples, que permeten fer el que es vulgui amb la cosa donada, les donacions per causa testamentària, que obeeixen a un mandat del difunt i a una ordre del jutge i les donacions en precari, una espècie de contracte pel qual es concedeix l'usdefruit. El monestir rebia la donació de l'immoble però no podia disposar d'ell i, a canvi, el donant es comprometia a pagar cada any un petit cens.

El pare Rius explica els diferents trasllats del *Cartulari* degut a les circumstàncies polítiques i històriques i ara es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Està digitalitzat i només es pot consultar per internet, encara que és una mica complicat. (9)

Pel que fa a l'edició del *Cartulari*, el seu autor es va plantejar si editar els documents en ordre cronològic o bé conservant l'ordre que guarden en l'original.

Malgrat que tenia bastants precedents que ho feien seguint l'ordre dels documents, decidí editar-los en ordre cronològic perquè, si bé els cartularis complien una funció administrativa i els era més fàcil agrupar els documents d'una mateixa possessió en el mateix volum, cregué que per als investigadors els era més útil per tal de seguir així l'evolució de les institucions, el canvi de les fórmules jurídiques, la successió de monedes, l'aparició de paraules i modismes vulgars, la manera de datar els documents, etc.

El Monestir de Sant Cugat del Vallès

Parlem ara, molt breument, del Monestir. Resumint el que ens diu una web que podeu trobar a internet (10), encara que hi ha pàgines molt més detallades, com la de *l'Enciclopèdia Catalana*, (11) constata que el Monestir de Sant Cugat va tenir una forta influència al comtat de Barcelona, ajudant a la seva expansió territorial, obtenint el favor de reis i papes i dominant nombrosos territoris a l'àrea de Barcelona i a les convulses terres de frontera del Penedès.

Les primeres notícies documentades daten de l'any 877, tot i que sembla que ja s'hi celebrava culte des del segle V, en una basílica paleocristiana que custodiava les relíquies de Sant Cugat, que avui encara podem veure dins el claustre.

Els primers anys de vida de la comunitat varen ser convulsos, amb constants estira i arronsa entre els musulmans i els exèrcits de Carlemany pel control del territori. Algunes fonts asseguren que el mateix Carlemany (12) va impulsar la creació de la comunitat i la va dotar amb possessions. Ens trobem davant l'estratègia més comuna per assegurar un territori conquerit fundant-hi un monestir com a principal senyoriu feudal i dotant-lo de propietaris per repoblar la zona. Tot això amb el cristianisme com a legitimador del poder espiritual i terrenal.

L'abat Odó va reconstruir el Monestir després de la ràtzia d'Almansor del 985. Monjo i guerrer, Odó va impulsar un nou monestir que, com totes les abadies benedictines, s'estructurava al voltant del claustre. Estretament vinculat a la casa comtal de Barcelona, Odó va morir lluitant contra els serraïns.

En aquest temps d'esplendor, el Monestir va ser escenari de capítols històrics, com el casament del comte Ramon Berenguer I amb Elisabet de Nimes o, ja al segle XII, la celebració de corts convocades per Ramon Berenguer IV. El seu poder, però, també li va valdre, com veurem en els documents que he estudiat, l'enfrontament amb la noblesa, que veia en el Monestir un competidor voraç en el domini de la terra. El punt culminant d'aquests enfrontaments fou l'assassinat de l'abat Biure per part del noble Berenguer de Saltells a la missa del gall de l'any 1350, episodi cruent que ha proporcionat algunes llegendes i que s'escenifica cada any pels vols de Nadal en l'espectacle *Pedra i Sang*.(13)

A l'església hi trobarem la clàssica planta basilical de tres naus i tres absis, que assenten sobre les restes del *castrum* romà. Al ser del segle XII, l'observador atent distingirà fàcilment els carreus regulars i igualats. Un altre element destacat és el cimbori, del segle XIII, una construcció de vuit cares amb grans finestres, que se situa en la transició del romànic al gòtic.

Si entrem a l'església, trobarem la sobrietat del romànic en la manca de decoració i la poca llum, i la grandiositat del gòtic, estil en què es va acabar el temple.

Potser el més destacable del Monestir és el seu claustre, amb els seus 114 capitells romànics.

Fets amb pedra de Montjuich, es van esculpir entre finals del segle XII i el XIII i hi trobem un fet totalment insòlit: la signatura del seu autor. Així sabem que l'escultor Arnau Cadell s'hi va autoretratar en un capitell corinti on hi va escriure en llatí: "Aquesta és la figura de l'escultor Arnau Cadell, que tal claustre va construir a perpetuïtat."

Podem dividir els capitells en dos grups ben diferenciats: els que mostren decoració vegetal i animals com peixos, sirenes, gius i dracs, plens de simbolismes, i els historiat, que ens parlen de la vida monacal o de la doctrina cristiana.

Al segle XV va començar la lenta però inevitable decadència del poderós Monestir. La llarga llista d'abats comendataris (14) primer i les desamortitzacions de 1835 després, van posar fi a un dels senyorijs feudals més imponents de la Catalunya medieval.

El *Cartulari*, font impressionant de dades sobre els nostres pobles. Dos interessants articles

Bé, abans d'entrar de ple en el tema que ens ocupa i que us ha portat aquí, deixeu-me dir que només cal fer una ullada a l'*Índex toponímic del cartulari de Sant Cugat del Vallès* (15) per deduir que necessàriament ha de ser la principal font històrica per a la majoria dels nostres pobles en aquest període que comprèn desde finals del segle X a mitjans del segle XIII.

Hi surten l'Arboç (Arbucio), Bellvei (Belvicino), La Bisbal del Penedès (Episcopal), Montblanch (Monte Albo), Vendrell (Venrel), Calafell (Calaph, Kalafell, Kalafel), Vallmoll (Valle Mole), Calders (Castro Caldarii, Caldero, Caldeiro), Sant Vicens (Santus Vicentius), les serres de Montferri i Montmell (Monte Ferreolo, Ferriolon- Monte Macelli), Pla del Penedès (Sancta Maria de Ipso Plano), Santa Oliva (Sancta Oliva, Olliva, Oliba), La Juncosa (Iunchosa), Montornès (Monte Tornes), Cubelles (Cubeles), Cunit (Cuni, Cunido), La Nou (Nuces), etc.

Un dels que hi surten més és Roda de Berà, amb 11 variants diferents del seu nom (16), sempre amb la **e** de Berà i mai amb **a**.

El nostre poble és citat 3 vegades com Alastro i 3 com Alastre en quatre documents diferents del *Cartulari*. Ara en parlarem.

Abans deixeu-me recordar que Bonastre formava part del terme d'Albinyana. Per tant, hem d'estar molt atents a la presència d'aquest poble en el *Cartulari*. I avancem que la seva presència és espectacular. Albinyana, amb el nom d'*Albiniana* i alguna vegada *Albiniane*, precedit gairebé sempre de *Kastro* o de *castrum* (és a dir, castell) surt en 39 documents del *Cartulari*. Els he examinat tots ells i puc afirmar que en 17 casos es parla de qüestions particulars del poble que no és probable que afectin al seu terme, però en la resta de documents sí que hi estem involucrats.

Que el *Cartulari* és important per als historiadors ho demostra, per exemple, l'article de David Guasch i Dalmau: "L'activitat repobladora del monestir de Sant Cugat del Vallès vers el Penedès al darrer quart del segle X i primer del XI" (17) que podeu consultar per Internet.

L'estudi de David Guasch s'ocupa del període immediatament anterior al que hem estudiat i només tres dels quaranta documents que cita del *Cartulari* es corresponen a tres que citarem.

Guasch descriu l'agitada període en què el Penedès sofreix sovint ràtzies ismaelites i el Monestir fa una tasca repobladora de les nostres comarques, dirigida per l'abat Ot que va engrandir les possessions del cenobi a base d'adquisicions, satisfetes en sous i després en unces i mancusos d'or, i, sobretot, amb les nombroses donacions. Entre 986 i 1010 se'n comptabilitzen unes 140, algunes de força importants.

L'abat morí a conseqüència de les ferides rebudes en una incursió de 9000 catalans a Còrdova per recolzar un pretendent legítim al califat. També hi moriren els bisbes de Barcelona i de Vic.

Un altre aspecte que destaca Guasch de la documentació santcuganenca són els empenyoraments, en els quals una família havia d'empenyorar una cosa per poder menjar, i les permutes, que permetien arrodonir les possessions canviant algun llegat per un altre de més proper.

Són interessants les fotos de les restes dels castells que acompanyaven aquesta tasca repobladora i menciona els preceptes de confirmació dels béns del Monestir per part del rei franc Lotari (986) i del papa Silvestre II (1002) dels quals ja parlarem.

Quan estava acabant el meu estudi, he trobat al Google un altre article important pel que fa al nostre tema, també publicat a *Miscelània Penedesenca* el 1995, de Miquel Casellas i Porcar: "Albinyana en els primers documents de la història."

Casellas enumera els diferents nuclis medievals de la població d'Albinyana i n'estudia la seva etimologia: Tomoví, que considera el més antic, Escarnosa, que en llatí feia "*Schena Rosa*", Motmirad, Meschitellis, les masies d' Otzor, que identifica amb el mas Astor, i Vila Ventós.

És molt interessant el repàs que fa de les diferents etimologies que s'han donat de Bonastre (18) i menciona la seva presència també en els cartularis de Santes Creus, que ja citarem, i en el de Poblet on diu que apareix per primer cop aquest topònim tal com el coneixem avui però amb el valor d'antropònim: "*G. de Bonastro*" (19)

En les seves conclusions afirma que Bonastre és el més tardà d'aquests nuclis.

Anem al gra. Primer parlaré d' Albinyana, en el terme del qual estàvem inclosos, i al final de Bonastre. En lloc d'anar presentant en ordre cronològic els documents del *Cartulari* que afecten les nostres terres, els agruparé temàticament, començant pels privilegis concedits per papes i reis.

Els privilegis concedits per papes

En el document **382**, datat el desembre de 1002, el papa **Silvestre II**, que havia estudiat a Vic i a Ripoll, confirma al Monestir les esglésies, propietats i rendes que posseïa des que va ser fundat, admetent-lo, a més, sota la seva protecció apostòlica. Comença:

Silvester, episcopus, servus servorum Dei, Dilecto filio Odo, religioso atque abbati venerabilis s. Cucuphatis (...) tuisque successoribus abbatibus in perpetuum. Li diu que accedeix a la seva raonable i humil petició: *Quoniam concedenda sunt quae rationalibus desideriis pertinere noscuntur, nostri apostolatus auctoritate ad roborandam piam fidelium devotionem in prestandis privilegiis debet minime abnegari. Igitur excellentia tua et laudabilis mansuetudo postulavis a nobis, quatinus apostolica auctoritate per hoc privilegium concederemus et confirmarem tibi tuisque successoribus in perpetuum supradictum Monasterium, cum omnibus suis adiacentiis et pertinentiis, cum finibus terminisque suis. (...) et cum omnibus que inferius continentur. (...)*

I comença la llarga relació de propietats que li confirma i ficseu-vos que, quan arriba a les nostres terres, encara que cita les seves rodalies, no fa menció d'Albinyana ni de Roda, com veurem que ho fan altres documents posteriors:

Et infra terminum de castrum s. Stephani, cellam s. Stephani cum terminis et adiacentibus suis, et cellam sancte Olive cum terminis et adiacentiis suis. In longitudine de villa Domenio usque ad mare simul cum ipsos stagnos et in latitudine de ipsa Guardia de Bagnarias usque in villa Domabuis, et infra terminos de castrum Fonte Rubea et de Monte Acuto, et de Piniano et de Kerol ipsum alodum quod ibidem dedit Ansulfus, (...)

Efectivament, Asulf, vicari comtal de Gurb, el 993, va donar els castells de Montagut, Querol i Pinyana a Sant Cugat però poc després varen passar a altres mans. Dels tres castells només queden les restes del de Querol i del de Pinyana.

A la fi del document hi figura la llista de terribles anatemes contra els qui perjudiquin el Monestir i de benediccions per als qui l'afavoreixin:

Si quis autem, quod non optamus, nefario usu presumpserit hec que a nobis ad honorificentiam Domini nostri Ihesu Christi pro stabilitate iam dicti monasterii statuta sunt transgredi, sciat se anathematis innodatum, et cum diabolo et omnibus impiis aeterno incendii atrocissimo supplicio deputatum. At vero qui, pio intuitu, custos et observator extiterit omnimoda benedictionis gratia omniumque peccatorum suorum absolutionem, et celestis vite beatitudinem cum sanctis et aelectis a misericordissimo Domino Deo nostro consequi mereatur in secula seculorum. (II, pp. 30-33)

En el document **412**, datat cinc anys després, el novembre de 1007, el papa **Joan XVIII** confirma a l'abat Odó les mateixes possessions en un text pràcticament calcat de l'anterior. (II, pp. 57-60)

Passem al **486**. En ell, del 23 de gener de 1023, **Benedicte VIII** confirma a l'abat Guitart al Monestir de Sant Cugat amb totes les seves pertinenències. Entre les moltes possessions menciona:

Et ipso alaude quod dicunt s. Oliva et ipso Caldario, sicut est terminatum cum ipsis stagnis qui infra hos terminos suprascriptus sunt, vel sicut terminat ipso alaude cum ipsis stagnis, in termine de castro s. Stephani, et in termine de Albiniana, et in termine de Castro Berano, vel in termine de Roda, (...) (II, p. 136)

Com veieu cita els alous de Santa Oliva, Calders, plena d'estanys, Albinyana i Roda, amb la doble denominació de *Castro Berano* i de *Roda*. La llarga relació és interessant per conèixer totes les possessions del Monestir aquells anys.

Al document **774**, de l'1 de desembre de 1098, el papa **Urbà II** confirma a l'abat Berenguer els béns i possessions del Monestir, tal com es troben continguts en els privilegis papals anteriors.

També és molt llarga la relació i ficseu-vos que els castells de Santa Oliva, de Sant Vicens de Calders i d'Albinyana ja tenen les seves respectives esglésies, que inclou, l'ermita de Sant Salvador, (20) i, en l'aspecte filològic, com el terme *castrum* (castell) ja ha passat a *castellum*. Cita:

(...) ecclesia s. Iuliani de Santa Oliva cum Castello ecclesia s. Salvatoris et s. Marie de Caldero, (...) castellum s. Vicentii cum ipsa ecclesia, castellum de Albiniana cum ecclesia sua (...) (II, p. 432)

Un últim document papal que esmentarem, el **1313** de l'edició moderna del *Cartulari*, és el del 18 de febrer de 1233, on **Gregori IX** reb sota la seva protecció el Monestir i les esglésies de Calders, Albinyana i Santa Oliva. Diu:

(...) Et propter, dilecti in Domine filii, vestris iustis postulationibus, grato concurrentes assensu, personas et monasterium vestrum cum omnibus bonis que in presenciarum racionabiliter possidet aut in futurum iustis modis prestante dominio poteret adipisci, sub beati Petri et nostra protectione suspicimus. Specialiter autem s. Salvatoris de Calderio, s. Bartholomei de Albiniana et s. Iuliani de s. Oliva ecclesias, cum pertinentibus earum, a diocesani episcopis, de capitulorum suorum assensu, nec non libertates ac immunitates secularium exactionibus a regibus, principibus aliisque Christi fidelibus vobis et monasterio vestro, pia et provida liberalitate, concessas ac alia bona vestra sicut ea omnia iuste ac pacifice optinetis, vobis et per vos eidem monasterio auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communibus. (III, p. 426)

Em fa gràcia que, a petició del Monestir, posi sota la seva especial protecció les esglésies de Sant Salvador de Calders, Sant Bartomeu d'Albinyana i Sant Julià de Santa Oliva, amb les seves pertinences i totes les propietats que té i pugui obtenir d'una manera raonable, justa (ho recalca dues vegades) i pacífica.

Els privilegis otorgats pels reis

Un altre grup de privilegis concedits són els dels reis, que veien molt avantatjosa, per a la reconquesta, conservació i defensa de les terres, la presència d'un monestir feudal que repoblés aquestes terres de pas del Penedès.

Tenim el document **173** del *Cartulari*, de principis del 986, un precepte de **Lotari**, rei dels Francs, confirmant al Monestir de Sant Cugat tots els seus béns, la seva immunitat i la lliure elecció de l'abat.

Amb l'estil ampulós d'aquests documents, que repeteix un mateix concepte diferents cops, comença amb la compareixença de l'abat Ot (o Odó) que li demana confirmi les seves propietats:

In nomine s. et individue Trinitatis Lotharius, divina propiciente clementia, Francorum rex (...) Qua propterea quoniam noverint s. Dei ecclesiae fidelium nostrorum tam presentium quam et futurorum industria, quoniam adiens nostre dignitatis presentiam quidam abbas cenobii Cucuphatis, Odo nomine, nostram humiliter expeciit clementiam quatinas cunctas res monasterii s. Cucuphati, (...) quondam concessas vel in postmodum concedendas, nostre regalitatis decreto confirmare dignaveremur, quod et fecimus.

I ho fa al·ludint a les concessions que ja varen fer els seus antecessors, Carlemany i Ludovic, incloent les escriptures que s'havien cremat per les incursions serraïnes:

Concedimus itaque predicto cenobio omnes res quas per precepta nostrorum predecessorum, scilicet Karoli Magni seu Ledovici, genitoris nostri, vel per scripturas aliorum Christi fidelium combustas (esse novimus) per infestationem paganorum.

La llarga llista de possessions és semblant a la bula de Silvestre II que hem vist, que segurament abarcava el nostre territori, encara que no surtin ni Albinyana ni, és clar, Bonastre:

(...) ipsum alodium quod Ansulfus ibidem dedit infra terminos de castro Fonterubeo et Monteacuto et Piniana et Kerol; ecclesiam s. Olive cum ipso alodo in latitudine de ipsa villa Domenio usque ad ipsum mare, simul cum ipsos stagnos, cum decimis et primiciis; decimas quoque et primicias ut conseutum est ipsi loco ab antiquis temporibus accipere concedimus, ut amodo accipiat, teneat et absque ulla retractatione possideat; (...)

I és curiosa l'enumeració de coses que inclou, fórmula que es repetirà en altres documents i que ens serveix per endevinar com era la vida dels pagesos d'aquella època. En cap d'ells hi falta la vinya (*vineis*):

(...) cum terminis et finibus illorum, ecclesiis, domibus, curtis, terris cultis et incultis, vineis, pratis, pascuis, silvis, calminibus, molendinis (...)

Tot això els permet posseir sense rèplica a l'abat i als seus successors i, cosa important, demanant-los que ho defensin en nom seu: (...) *et per nomen nostrum defendant*. (I, pp. 145-147)

Un altre decret reial del 23 de maig de 1209, doc. **1274**, promulgat per **Pere I**, "*rex Aragonum, et comes Barcinone*", a instàncies de l'abat Berenguer, posa sota la seva protecció reial a tots els que acudeixin a poblar les terres del Monestir, des del Llobregat a Tarragona:

Recipimus sub nostra speciali protectione, firma custodia, securoque ducatu omnes populos totius honoris quem idem monasterium habet in aliquibus locis a flumine Lubricati usque Terrachonam, tam illos qui ibi iam sunt populati, quam illos qui ibi venerint populare undecumque fuerint, (...)(III, pp. 392-392)

No crec que l'Espinàs conegués aquesta menció als que hi són i als que vinguin d'on vinguin quan va fer el vers de l'himne del Barça: *si del Sud o del Nord*.

El document **1320**, del 23 de gener de 1234, porta la llarguíssima relació de tots els béns del Monestir confirmats pel rei **Jaume I** a petició del seu abat. Comença:

In nomine Domini nostri Jesu Christi. Nos Jacobus Dei gracia rex Aragonum et regni Maiorcarum comes Barcinonensis et Urgellensis ac dominus Montispesulani damus concedimus et speciali nostra liberalitate confirmamus vobis venerabili Petro Dei gratia abbati s. Cucuphatis (...)

I aquí comença l'extensíssima llista de possessions on hi surten, per exemple, Viladecans, Gavà, Masquefa, Gelida... Pel que fa a les nostres terres cita els següents castells:

Castrum vero de Caldario s. Vicenti, castrum de Albiniana cum quadris, castrum de S. Oliva, castrum de Tomalbuy cum quadra de Albornar... Que inclouen també els seus termes amb els seus delmes en els què estàvem inclosos: *...cum terminis et afrontationibus decimis et primiciis et cum omnibus ad se pertinentibus.*(III, pp. 431-434)

Per acabar amb els privilegis reials, trobem que, nou anys més tard, el 8 d'agost de 1243, en un text molt breu, doc. nº **1377**, **Jaume I** reb sota la seva protecció específica els castells de Santa Oliva i Albinyana, amb tots els béns del Monestir, prohibint que ningú s'atreveixi a "envair, prendre, destorbar, ofendre o empenyora'ls", amb una ordre específica als mandataris i soldats al seu servei de Barcelona i Vilafranca que "mantinguin, custodiïn i defensin els citats castells i béns":

Noverint universi quod nos Jacobus, Dei gratia, rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, (...) recipimus in nostra custodia et guidatico speciali castrum de S. Olive et de Caldario et de Albiniana, cum omnibus terminis suis (...). Mandamus itaque vicariis Barchinone et Villefranche, curis, baiuliis et nostris officialibus et subditis universis, quatinus predicta castra et bona eiusdem monasterii ubique manteneant, custodiant et deffendant et non permitant ab aliquibus molestari, dicto abate pro se et aliis pro quibus satisfere teneatur, faciente iusticie complimentum super predictis cuilibet conquerenti. (III, p. 495)

Observeu que, als seus títols, Jaume I hi ha afegit el domini de València, que havia conquerit el 1238.

Les cessions a canvi de construir un castell

Tornant al nostre *Cartulari* de Sant Cugat, hi trobem una sèrie de documents que ens fan palesa la importància que tenia la construcció de castells per a la defensa del territori davant les incursions serraïnes.

Sobre els castells catalans hi ha una monumental obra editada per Rafael Dalmau, que en el seu volum III parla àmpliament dels castells de la nostra contrada (21).

I la majoria de documents del *Cartulari* d'aquest apartat del meu treball també els recull l'ampli assaig de José Mª Font Rius, *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña*, en dos volums (22). En el segon, que comenta els textos aplegats al primer, després de descriure el trauma de les ràtzies musulmanes del tombat de segle i el creixement de l'autoestima i seguretat dels catalans després de l'esmentada expedició a Còrdova, afegeix:

Alejado luego el peligro de nuevos ataques, la revalorización de las tierras de este sector despertaría de nuevo los decaídos derechos de Sant Cugat sobre las mismas, en frecuente colisión con algunas de las ocupaciones aludidas, como las de Calders y Albiñana, conflictos ventilados en largas e inacabables sesiones judiciales. (Després ho veurem).

Presentaremos como ejemplos destacados de esta fase restauradora del cenobio vallesano, la concesión de Santa Oliba (sic), en la comarca del Vendrell, a favor de un particular Isnaberto (1012) que se había arriesgado a establecerse en este lugar con su familia y un grupo de colonos y erigir una torre para asegurar el término, (doc. nº 11) y, años después, y a raíz de una de aquellas incidencias judiciales, la de los estanques de Calders (1017) efectuada a favor de Bonet, para edificar un grupo de moradas y la torre correspondiente con ventajosas condiciones de tenencia (doc. nº 14). En el término del castillo de Olérdola hallamos también por aquellos años (1014) algún establecimiento de Sant Cugat, con igual carácter de colonia militar-agraria... (pp. 83-84)

Vegem els documents del *Cartulari*, pel que fa a les nostres terres, que mostren la preocupació del Monestir en fortificar les seves possessions:

El **449**, del 26 de juliol de 1012, explica què va fer un noble amb les terres que li va deixar el Monestir.

El document comença amb una interessant explicació de les lluites entre cristians i serraïns que varen provocar que grans extensions de terra romanguessin ermes durant molt de temps, més de tres-cents anys, només útils per a la pastura d'ases salvatges i cèrvols (*honagrorum atque cervorum*).

Segueix explicant on es troba el *locum s. Oliva* i els pobles que l'envolten i com el lloc estava sota el domini dels àrabs fins la victòria dels comtes Ramon i Armengol. I aquí sorgeix la figura del noble Isnabert que *multum dilexit ipsum locum prefectum et expetivit eum nobis sibi ad habitandum, qui veniens cum omni familie domus sue et contubernalibus suis agricolis cum bubis, vaccis, equas et pecudibus* (bestià), *et construxit ibi turrem ex lapide et calce, forti et sinceri opera, cum magnis suis expensis auri et argenti vel panem, carnis et vini, et produxit ipsam turrem in altum cubitos quindecim et circum posuit colones de diversis locis ut ibidem habitarent.* (II, 94-95)

És a dir que, amb els seus propis diners i manutenció, va construir aquest gran castell de pedra i calç. No és estrany que, contents els comtes, bisbes i l'abat, li concedissin l'església i la major part del delme.

Una historiadora, la Júlia Miquel, parlant dels castells, abans de centrar-se en el de Font-rubí, en un article de *Miscel·lània Penedesenca* que podeu llegir per Internet, (23) diu:

Coincidint amb aquesta etapa s'observa una evolució arquitectònica dels castells, guàrdies i torres. De senzilles construccions de fusta a grans edificis bastits de pedra. Al segle XI ja hi ha a Catalunya nombroses construccions fetes de pedra i calç per protegir els camins, els nuclis d'habitatge agrupat o dispers i els seus pobladors, però que no trigarien a convertir-se en opressores d'aquells a qui estaven destinades a protegir. L'engranatge feudal condicionaria les formes de possessió dels castells i la senyorialització dels dominis i acabaria d'arrodonir el sistema molt més tard, en ple segle XIII. (pp. 93-94)

Un altre exemple el trobem al document **544**, datat el 10 de març de 1037. En ell, l'abat Guitart estableix a favor de Bernard Gelmir el castell de Calders i els seus termes per tal que el reedifiqui i el poblí, construint una torre alta i forta en el plaç de 10 anys:

(...) donamus tibi Kastrum Cucuphatis cenobii almi predicti, ipsum videlicet quem vocant Kaldarium. Ad construendum et hedificandum, atque ad populandum.

Se'n reserva una part i, quan el situa, cita els límits de Berà, Santa Oliva i Albinyana.

I la condició:

(...) ut usque ad diem decem annorum completum habeas in predicto castro bene et firmiter unam turrem constructam alcioem et grossiorem eius modo ibi est, et secundum posse hedifices atque munias predictum castrum, et adpopules hac terram ad culturam perducas. (II, p. 202)

Aquesta relació de cessions amb l'encàrrec de construir o refer un castell l'acabem amb el document **553**, datat el 5 de novembre de 1040, en el qual l'abat Guitart estableix a benefici de Bernard d'Odger el castell d'Albinyana amb la condició de què edifiqui en ell una torre i de poblar aquest lloc. La meitat el tindrà com alou i l'altra mitad com a feu, reservant-se l'abat, l'elecció del sacerdot de l'església del castell:

Dono namque in Dei nomine, ego predictus Guitardus (...) tibi prefato Bernardo, ipsum castrum quod dicitur Albiniana, cum omnibus suis terminis, finibus atque adiacentiis (...)

Segueix la llista que ja havíem vist en altres documents dels seus límits de Santa Oliva, Berà, etc., en els quals hi havia la zona de Bonastre, encara que no l'esmenti explícitament, i amb algunes condicions. La què hem dit de la construcció en set anys d'un castell i una torre de pedra i calç de cinc-cents pams d'alçada:

Dono namque tibi hec predicta et conventu atque ratione, ut castrum construas atque edifices, ita scilicet ut infra septem annorum spacio habeas illic factam unam turrim firmam a petra et calce quinquaginta habentem palmos in altitudine. I una altra condició, que els seus habitants i soldats l'ajudin en les seves empreses militars:

Milites namque qui in prefato castro steterint, vel populus qui in cunctis illius habitaverint a finibus, vel infra eius terminis, semper cum oportunum fuerit, me sequantur in hoste et in cunctis publicis utilitatibus, aut eum quem ego ad hoc opus direxero. (II, pp. 213-214)

Els interminables plets pel domini d'aquestes terres

Allunyades com estaven del Monestir, era normal que qualsevol noble es volgés fer seu el domini d'aquestes terres i l'abat de Santes Creus hagués de pledejar constantment per fer valdre la seva propietat sobre d'elles. Hem vist que això ja ho constatava Josep Mª Font Rius i ho corroboren d'altres, com el David Guasch, que també diu: "*Els litigis més sorollosos, però, havien estat les terres de Calders i dels seus estanys, de Santa Oliva, Albinyana i altres d'aquell mateix sector penedesenc.*"(24) En veurem diferents exemples.

Trenta anys abans del mencionat encàrrec de reconstruir el castell d'Albinyana, la seva propietat ja havia estat qüestionada i tenim una sentència del comte de Barcelona Ramon, doc. **437**, donada l'1 de maig de 1011, rodejat de la seva dona Ermessenda i diferents bisbes, que resol a favor del Monestir la propietat del castell d'Albinyana i terres de la Torre Moja que li disputava el noble Geribert, el germà d'Adalbert, que havia impugnat el seu testament:

(...) et castrum cognomitatum Albignana, cum suis terris et adiacentibus.

En aquesta detallada i raonada sentència se'ns diu, de pas, que Adalbert es va trobar aquestes terres ermes i sense habitants i, segons costum, se les va fer seves per apriació.(25) :

Si ita est, ut prefatus abbas dicit, quod Adalbertus heremum et sine habitatore illud invenisset, et sicut consuetudo est per vocem aprisionis eum condirexisset (...). (II, p. 82)

El 31 de març de 1013, doc. **452**, el comte Ramon, amb els nobles i bisbes com a jutges que hem esmentat, ha de dictar una altra sentència sobre uns estanys i terres ermes pels quals litigaven l'abat Guitart i Adalaizis, vídua del veguer Guillem de San Martin en la zona d'Olèrdola, llindant amb Santa Oliva, Albinyana i Berà.

Mentra l'abat al-lega las imprecises donacions dels reis Carlemany i Lotari, la vídua reclama uns estanys i terres que venia cultivant la seva família.

La sentència ordena dividir la propietat i quedar-se cada litigant amb una de les parts i que disfrutin plegats d'una torre que els mana construir:

(...) una mediaetas sit s. Cucufati dedita, alia medietas sit prefate Adalaizis conlata, et ipsa turre, ut dictum est, comuniter eam construunt, communiter eam cum felicitate possideant et ipsos stagnos communiter eos expiscari faciant, ipsosque pisces communiter iuste dividant per medium.

Que es divideixin els peixos pescats en pau però, ni els peixos es lliuren del tribut del delme perquè la vídua i els seus fills hauran de *(...) ipsa tamen decima donari fideliter faciant de ipsis tantummodo piscibus, quod in captione Deus ibi dederit, ad cenobium prelibatum s. Cucuphati.* Perquè, esclar, no deix de ser Déu qui permet que els peixos piquin o no. (II, pp. 98-99)

La resolució més curiosa d'un d'aquests plets es dona al judici celebrat a la cort comtal de Barcelona l'any 1037, doc. **545**, en presència de la comtessa Ermessenda, el bisbe de Barcelona i altres dignataris. L'abat Guitart pledeja amb Bernard, fil d'Odger, sobre unes terres que inclouen *Kastelet, Kaldarii, Venrel*, (el Vendrell), *s. Olive, Episcopalem* (la Bisbal), *Belvizi* (Bellvei) i *Kalafell*.

Per esbrinar la comtesa, Bernard no es va voler sotmetre al *Llibre dels Judicis* i va proposar:
Ego nullum alium directum faciam neque recipiam sed si vultis mittamus singulos puerulos ad iudicium Dei Omnipotenti in aqua frigida.

Aquesta prova “per albatum” consistia en submergir dos nadons morts, un per cada litigant en aigua freda i, si un dels dos pujava a la superfície, el seu propietari guanyava tot el pledejat. Si els dos pujaven o es quedaven al fons, es partien les propietats objecte del plet.

Això és el que, més o menys, va passar. Per això:

Deinde nos suprascripti voluimus dividire per medium suprascriptam contentiones.

I es fa el repartiment, gens favorable als interessos de l’abat. (II, pp. 203-205)

És curiós aquest document perquè, a part de l’encestral i supersticiós mètode emprat per dirimir un conflicte, potser per primera i última vegada, fa parlar a un personatge de manera tan directa.

Una vegada i una altra el Monestir haurà de pledejar amb els qui creu que li han ocupat aquestes nostres terres injustament. Així ho fa el 13 de setembre de 1180, quan Guillem, abat del Monestir, presenta una querella contra Pere d’Estella, (caldría estudiar si era parent del nostre Arnau), el qual retenia el castell d’Albinyana. (Doc. **1130**)

En ella, es posa de manifest la utilitat del *Cartulari*, en dir que, quan falla la memòria, les escriptures són una prova irrefutable de possessió:

Sepe numero accidit quod hominum excidit propter longis temporis dispendia. Hinc est quod negotiarum eventus, scripture debent conniti, ne rerum depereat memoria, quas oculata fide demonstrat scriptura.

I l’abat presenta la querella davant l’Arquebisbe de Tarragona i el jutge de Palau que li donen la raó: el citat castell i els seus delmes li pertanyen:

Auditis hinc dictum castrum indubitate spectare ad ius s. Cucuphatis, et ideo adiudicamus decimas et primitias ipsius castri, spectare ad ius predicti monasterii, salvo iure Terrachone ecclesiae.

Pere d’Estadella (o Estella) ho ignorava, però les escriptures ho demostren. (III, pp. 280-281)

Donada la sentència desfavorable, poc després, el 27 de febrer de 1181 (Doc. **1134**) els germans Pere i Guillem d’Estella (o Estalela) defineixen per al Monestir el castell d’Albinyana, rebent de l’abat Guillem cinquanta auris:

(...) Ego Petrus de Estelela, et Guillelmus frater meus, diffinimus, solvimus et evacuamus Domino Deo, et tibi, Guillelmo, gratia Dei s. Cucuphatis abbati, et Conventui eiusdem loci atque omnibus vestris succesoribus in perpetuum, ipsum kastrum de Albiniana cum terminis suis et afrontationibus, (...)

Tres definicions més del castell d’Albinyana i els seu terme a favor de Sant Cugat les trobem als documents **1136, 1185, i 1202**, dels anys 1181, 1191 i 1194, on voluntàriament, com ho fan Berenguer de Papiol i Bernat de Papiol, o bé obligat per l’Arquebisbe de Tarragona, com ho fa Ponç de Ribes, rebent del Monestir, a canvi de la definició, una quantitat en diners.

El testament d'Adalbert on hi surt Bonastre, també esmentat al Cartulari de Santes Creus

Al *Cartulari* hi trobem vendes al Cenobi de Sant Cugat, com la que fan Guillem i la seva esposa, el 10 de juny del 995, a l'abat Odó de dues peces de terra que posseïen en Albinyana per sis mancusos d'or, però ja hem dit que predominen abrumadorament les donacions. I, en una d'aquestes, hi surt, potser per primera vegada a la història, el nom del nostre poble.

Poc abans de marxar a Còrdova en la mencionada expedició militar on hi va morir "en la segona batalla", Adalbert, fill del vescomte Guitard de Barcelona, va fer un testament sacramental. De paraula i davant d'un altar i de testimonis, segons el document **431**, del 28 de novembre de 1010, deixava els béns que tenia a Moia, Olèrdola i Albinyana al Monestir de Sant Cugat. Els testamentaris confirmen que Adalbert, *in locum ibi dicunt Palacium Moranta; supra cuius sacrosanto altario, has conditiones manibus nostris continemus, vel iurando contangimus. Quia nos suprascripti testes, scimus bene in veritate sapemus, de presente eramus oculis nostris vidimus et aureas nostras audivimus, ad ea hora et tempus quando suum testamentum facere iussit et scribere pefatus conditor, ubi iussit eis et nobis ut si mors ei advenisset in qualicumque loco, ipsi pretaxi sui elemosinarii pariter et nos plenam habuissent vel habuissemus potestatem ad distribuere omnem facultatem suam quemadmodum eis vel nobis ordinavit in suum pefatum testamentum.*

I comença la relació, la majoria d'objectes de valor, que deixa a diferents persones, després de la qual, dóna la torre de *Mogia cum ipsas vineas et terras cultas et eremas cum omnes suos terminos et terras et vineas quod habebat in comitatu Barchinona, in termines de Olertula, totum ipsa omnia concessit ad cenobium s. Cucufati martiris, simul cum ipsum castrum et suas pertinencias de castrum Albiniana similiter concedo ad cenobium prelibatum totum ab integre.*

I continua explicant com va morir: *quando introivit ad Corduba expugnando catervas barbarorum in secundo prelio (...)* (II, pp. 74-75)

Un segon document (**432**) (26), redactat pocs dies després, el 4 de gener de 1011, confirma aquest testament centrant-se només en la donació de terres i castells. I és en aquest, on els llimosners entreguen al Monestir unes terres, la torre de Moja i el castell d'Albinyana, que es cita, dèiem que potser per primer cop, el nostre poble. Comença així:

In nomine Domini, (...) (Aquí venen els noms dels marmessors) *Manifestum est enim qui donamus ad domum s. Cucufati cenobii ipsa turre que dicunt Moia et ipsum castrum que dicunt Albinana cum omnes alaudes vel terminos quia ad ipse turre vel ad ipsum castrum pertinent, ...* Ve una llarga relació on queda clar que tot, absolutament tot, forma part de la donació. Aquesta enumeració es repetirà, calcada, en altres documents: *cum casis et curtis, solos et superpositos, terris et vineis cultum vel heremum, cum silvis et garricis, pratis et pascuis, fontibus, aquis, aquarum vieductibus, vel reductibus earum, petris vel cavernis petrarum, planum vel pronum, arboris pomiferis et impomiferis, declivum et monstruosum, cum omnia que dici vel nominare potest.*

I més endavant, quan concreta la localització de les possessions otorgades és quan surt Bonastre amb el nom d'Alastro:

*Donamus namque, et ipsum castrum iam dictum de Albiniana, cum omnes illius affrontationes, et cum terminis exiis, regressis earum ultra de parte orientis, in termino de s. Oliba, vel per ipso reger, et vadit per ipsum terminum de s. Oliva ad ipsa villa Thomabuis, (...) et de meridie ascendit per ipsam summitatem de Schena Rosa (27) qui est terminus de Kastro Caldarii, et vadit per ipsa serra ad laguna petricia (28) per sumitatem de ipsa serra, ad ipsa fonte de ipsa murtra, usque in termino de Bera vel de Roda, vaditque per ipsum stret de **Alastro** ad ipsa fonte de lunchosa et pergit per ipsa serra ad laguna Rubia, sive per ipsum Kastelar que dicunt Nuce, et vadit per ipsa plana ad villa que vocant Abella, vel ultra ipso alveo de Galla, (...)*

A més de La Nou (*Nuce*) i segurament Vilabella (*Abella*), seguint perfilant els límits de la donació, cita Salomó (*Salamo*), Montferri (*Monte Ferriolon*) i la Bisbal (*Episcopal*).

Pel que fa al nom que acompanya al nostre poble “stret” el citat article el veu com una zona muntanyosa i potser el podríem traduir per “congost”.

I, dos anys més tard, el 29 de maig de 1013, doc. **451**, el comte Borrell i la seva esposa confirmen a Sant Cugat les donacions, exencions i privilegis de Silvestre II, afegint l'alou de Santa Oliva i Calders:

...et in termine de Albiniana, et in termino de Castro Berano, vel in termino de Roda, et sicut terminat ultra ipsam villam quam dicunt Oztor, et vadit per ipsum aragallum unde aqua decurrit tempore pluviarum usque in upso mari. (...) Adicimus autem in huius conlotionis privilegio alaudem Mogia vel Albinnana, quod condam Adalbertus domino Deo et sancto martiri testamentum cum illorum finibus et terminibus et universa illarum pertinentia propter remedium anime sue. (II, 97-98)

És a dir, ratifica el testament sacramental d' Adalbert que feia menció de Bonastre.

Parlant de les referències a Bonastre, deixeu-me saltar del *Cartulari* de Sant Cugat al de Santes Creus per dir que també en ell hi sortim dues vegades.

En una venda que feu el comte de Barcelona Berenguer , el 18 d'agost de 1023, a Guillem Amat del Castell de Castellvell (o Castellví de la Marca), també és anomenat el nostre poble, Alastre, amb connotacions muntanyoses:

*“...et pervadit per ipsum terminum de Albignana et per ipsam serram que est super **Alastre** et sic inde per ipsum pugium qui est super ipsos Lanciatos et adheret termino Nucis et vadit usque ad flumen Gallanum et sic usque in rivum Tarracone, (...)”*

A més de La Nou (*Nucis*), el document també esmenta Valls (*Vallibus*) i Vilardida (*Villam Arditam*).⁽²⁹⁾

L'altre document del “Llibre Blanch” de Santes Creus és interessant per diferents motius. D'una banda cita el nostre poble amb el nom de *Salastri* i de l'altra perquè ens atribueix un castell (*castrorum*) que ens costa de creure que tingués.

Es tracta de la cessió de pasturatges que Bernat de Papiol fa al Monestir el 26 de juliol de 1177:

*Manifestum sit omnibus quod ego Bernardus de Papiol, prompto animo et bona voluntate, vendo et dono Domino Deo et Beate Marie de Sanctis Crucibus in manu Petri abbatis, omnia pascua mei honoris et castrorum meorum **Salastri** et Eschene Rose et Albiniane et castrum de*

Roda per omnia nostra loca integriter quantumcumque termini predictorum castrorum comprehendunt (...) I puntualitza que hi poden pasturar tan les ovelles (*oves*) com les vaques (*vacce*), eugues (*eque*) i cabres (*capre*) del cenobi i que s'hi poden plantar cabanes per a la seva seguretat. A canvi, reb del Monestir cinquanta sous i un poltre d'un any i garanteix que només hi podrà pasturar el seu bestiar i el dels pagesos d'aquelles terres (*hominibus laborantibus in illo honore*).

Han passat cent cinquanta anys del document anterior i en la nostra zona veiem que s'hi desplega una activitat agrícola i ramadera però, sense descartar-ho, difícilment podem creure que Bonastre tingués un castell que no surt en cap altra document. Tanmateix és curiós, com veurem, que l'any següent, Bernat de Papiol manifestés la seva intenció de ser enterrat al Monestir de Sant Cugat i no al de Santes Creus.

Les altres tres mencions de Bonastre al *Cartulari*

La segona referència de Bonastre al *Cartulari* es troba en un document del 29 de febrer de 1178 (Doc. **1114**), (30) on Bernard de Papiol elegeix sepultura en el Monestir (*eligo ibi sepulturam meam ubicumque me mori contingerit*) i concedeix a Sant Cugat la meitat d'un molí amb totes les seves dependències en bé de la seva ànima:

(...) in hereditatem anime mee, meam medietatem tocium ipsius moliendi cum aqua et rego et caput rego et cum omnibus suis utensiliis (...) I afegeix més endavant:

*Iterum dono predicto monasterio infra terminum ipsius castris de Albiniana quod est alodium s. Cucuphatis, totam illam meam dominicaturam de Meschitellis in loco vocato **Alastre** et omnia mea directa que habeo et habere debeo in manso de Lodard, cum omnibus eorum pertinentiis et tenedoribus cultis et heremis, et cum arboribus diversi generis, (...)*

Observeu que Meschitellis, amb nom d'origen controvertit, (31) el situa en el "lloc anomenat Alastre" i que, en la zona, hi ha arbres de tot tipus.

I, més endavant, es compromet a donar anualment de per vida, per les calendes d'agost, per cens del molí, una quartera d'ordi i, del terreny d'Albinyana, dues quarteres de civada segons el mercat de la Granada. (III, pp. 267-268)

I arribem al tercer document que en aquest cartoral santcugatenc s'esmenta Bonastre. (Doc. **1242**)(32)

El 29 d'octubre de 1202, Pere de Banyeres defineix per al Monestir el castell de Tomalbui (*castrum scilicet de Tornalbui cum omnibus suis pertinentiis et tenedoribus et terminis et affrontationibus*). A la vegada, *cum turre que dicitur Albornar*, i afegeix un mas que té a Bonastre: *simul cum ipso manso cum omnibus suis pertinentiis quem habemus in **Alastro** in termino castris Albiniane quem tenet Johannes de s. Maria*. No sé si aquest Joan de Santa Maria és el primer bonastrenc del què parla la història, si més no és un dels primers.

I repeteix la donació amb la consabuda llista de pertinences de les tres possessions traspassades:

*Predictum vero castrum Tomalbui, simul cum ipsa quadra et turre de Albornar et mansum de **Alastre**, que omnia sunt alodium s. Cucuphatis,...* Tradueixo literalment el que segueix: *amb les entrades i sortides, amb els viaductes i reductes, amb les pastures, prats, rius, aigües i garrigues, amb els soldats i homes, amb totes les seves pertinences, pel nostre dret en el dret i domini del citat cenobi i el vostre i dels vostres successors, amb el present document entreguem, per a fer per tant tot el que volgueu com millor es pugui dir o entendre (...)* *Rebem de vosaltres per aquesta venda i definició, dels béns de la casa de Sant Cugat, tres-cents "moabetinos" (manusos?) bons sense engany i sis-cents sous dels denaris vàlids de Barcelona, quaranta-quatre sous de plata de València (33) i per a que rebeu el meu fill Bernard com a monjo, i si ell*

morís en el període d'un quinqueni, rebeu un dels nostres parents en el seu lloc com a monjo. Del preu acordat no ens deuen res, sino que tot l'hem rebut de les vostres mans. (III, pp. 365-366)

Heu vist com el nostre poble és esmentat com Alastro i, a la vegada, com Alastre i es repeteix que s'inclou en l'alou, el terme, d'Albinyana.

I acabo, per fi, amb el darrer escrit que esmenta Bonastre, un document breu (nº **1364**) (34), datat el 8 de juliol de 1240, però difícil de traduir, que parla de l'entesa a la qual varen arribar Bertrand, el procurador del Monestir, i Bernard de Santa Oliva, firmada al Coll del Voltor, de d'on es veu el mar. En situar l'acció, es parla de la "*carrariam de **Alastro**, que vadit versus Tarrachona*", que Josep Mas tradueix com "junt a la carretera que d'Alastre va a Tarragona".

Si no una carretera, l'existència d'un bon camí que arribava a Tarragona ens diu que el nostre poble ja formava part de la història i més quan, en la llista de testimonis del document, hi figura un tal Gazo de **Alastre**.

Resumint una mica tot el què hem dit: El *Cartulari* de Sant Cugat és una font importantíssima de documentació que ens permet esbrinar la història dels nostres pobles en aquest període convuls de finals del segle X fins a mitjans del segle XIII, en el qual sovintejaven les ràtzies dels musulmans, encara que cada vegada menys freqüents, en part gràcies als nombrosos castells que s'hi anaven construint o reconstruint.

Veiem que , en aquestes terres, s'hi van edificant esglésies però també es van repoblant amb masos, viaductes i molins, i es van cultivant diferents classes d'arbres fruiters i altres cultius, amb predomini de la vinya. I també hi ha un bestiar integrat per vaques, eugues i cabres, encara que no recordo que hi sigui esmentat el porc.

Que Bonastre hi surt primer com una zona muntanyosa, després com a lloc on hi ha un mas, i finalment que està en una via que porta a Tarragona i on hi viu algú capaç de signar un document important del Monestir.

Que el senyoriu feudal del Monestir de Sant Cugat, amb les seves clarors i ombres, ens va tenir sota el seu domini durant molts de segles, encara que, en aquella època, hagué de pledejar amb molts altres nobles que li disputaven la possessió d'aquestes terres.

I ,finalment, que no sé si sentir-me orgullós o avergonyit d'haver nascut a la casa del Delme (35) de Bonastre, delme que aquest poble pagava a tan poderós senyor.

Annex 1:

En el torn de preguntes, algú va demanar si el delme que es cobrava en aquesta casa també el pagaven en ella els pobles del voltant. Jo vaig contestar que no ho sabia, encara que em semblava que no. Però que sí que aquest domini de Sant Cugat, excepte el període en què el poble depengué directament de la jurisdicció reial (1382-1405), no va acabar fins després de la desamortització de Mendizábal el 1835.

Com a prova tenim una carta d'un batlle de Bonastre del segle XVIII, que em va regalar Mossèn Sanabre, en parlar amb ell d'aquesta dependència, i de la qual en llegí el fragment inicial i el final. Diu així:

Molt Illtre. Señor

Al instant que rebí la carta de ordre de V.S. que fou lo dia 13 del cadent, posí en pràctica lo que V.S. me manà,...(Tota la primera part de la carta es refereix a la comprovació d'unes fites per a la qual es convoca a diferents veïns) I acaba:

En lo que V.S. me mana que prohibesca tota especie de ball profá asseguro a V.S. que vaig i aniré ab tot cuidado, y per est fi he resolt, si a V.S. li apar, enviar a buscar lo Nunci de sa Baronía, y fer fer una crida pública prohibint tota especie de ball profá y deshonest y tota especie de Joch de Taberna, als quals abusos han donat foment la demasiada tolerancia, y paciencia del que antes regentava la Vara. Jo desitjaria, com es de ma obligació, donar en mon ofici gust à V.S. enbn tot; Per lo que li suplico me dirigisca ab sos ordres ab tot lo que sapia vaig jo errát. (...)

Bonastra, y Janer 26 de 1765

B.L.M.de V.S.

Son mes Illtre. segur serv. or y Vessall

Joseph Serramià Batlle de Bonastra

Molt Il.tre Señor Dn. Bonaventura de Gañolà y Vilosa Abad de St. Cugat

Josep Mercadé Riambau

Bonastre 22 d'abril de 2017

- 1) Alfonso Sánchez Mairena: "La investigación sobre los cartularios en España. Iniciativas para establecer un marco teórico." A M. Herrero Jiménez, I. Ruiz Albi, F. Molina de la Torre: *Alma littera. Estudios dedicados al profesor José Manuel Ruiz Asencio*, Ed. Universidad de Valladolid, 2014, p. 639.
- 2) Com el Padre Flórez, Fidel Fita, Luciano Serrano, José Manuel Ruiz Asencio i Carlos Sáez. Aquest, a "Origen y función de los Cartularios medievales. El ejemplo de España", en *Gazette du libre medieval*, 46, (2005), pp. 12-21, diu que "los tñmulos o cartularios se enmarcan dentro del proceso que lleva a la Alta Edad Media de un mundo dominado por la oralidad a otro en el que la escritura comienza a conquistar espacio vital." Sobre els cartularis medievals es pot consultar aquest blog: <http://cartulariosmedievales.blogspot.com/>
- 3) Francisco Nebot y Tomás, *Los cartularios de las Catedrales y Monasterios de España en la Edad Media*, Barcelona, Imprenta de Ángel Ortega, 1924, p. 29.
- 4) *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, Editado por José Rius Serra Pbro., C.S.I.C., Vol. I, Barcelona MCMXLV, (p. XIV). (Des d'ara el Vol I serà citat així: I)
 El Volum II, Bna. MCMXLVI, el citaré: II
 El Volum III , Bna. MXMXLVII, el citaré:III
- 5) Joseph Mas, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, (Vols. I-XII), Barcelona, 1906-1915, Volum VI, p. 225.
- 6) Només al document 102. Dos senyors reben del monestir una quantitat de blat que han de tornar per San Fèlix, hipotecant un terreny. Si no ho fan, el monestir pot fer el que vulgui amb aquella terra.
- 7) El *Diccionario de la Real Academia* defineix "Plácito" com : parecer, dictamen. Els noms llatins del *Cartulari*, dels documents 102, 218 i 317 no ens ho aclareixen massa : "pacto et placito sive et noticia legibus conscriptura", "convento et placito" i "exvacuatio".
- 8) Testament *sacramental* és el que s'ordena només de paraula a causa de la urgència o perill de mort, davant de testimonis i al peu d'un altar.
- 9) S'accedeix a l'Arxiu clicant a la web : pares.mcu.es
- 10) La web sobre art romànic dedicada al monestir de Sant Cugat:
www.romanicobert.cat/web/guest/fitxa/-/fr/monestir-sant-cugat
- 11) Cf.: www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0059666.xml
- 12) Josep Rius cita els següents autors que atribueixen la seva fundació a Carlemany: Pujades, Moxó, Flórez, Villanueva i Barraquer.

13) La citada web que seguim explica que els pares de Saltells van donar bona part de la seva herència al Monestir de Sant Cugat. La justícia de l'època, però, instava que l'herència havia de ser pels fills. Un arbitratge va determinar que l'abat havia de tornar bona part de l'herència al noble, fill de Cerdanyola, i li donava sis mesos per fer-ho. Passat aquest temps, l'abadia no havia tornat res i va ser quan el cavaller va entrar a l'església i, davant de tothom, va assassinar l'abat fugint amb els nobles que l'acompanyaven. No hi faltaren llegendes com la d'un gall de coure que cantà o la terra que era maleïda al pas dels nobles, que reberen el càstig del rei.

14) **Comendatari:** Que té un benifet sota la seva custòdia i administració.

15) Pere Roca i Garriga, *Índex toponímic del cartulari de Sant Cugat del Vallès*, Museu d'Història de Sabadell, Sabadell, 1981

També hi ha un quart volum del *Cartulari*, que Josep Rius no va poder acabar, presentat per Frederic Udina, que recull els índexs, publicat pel Ministeri de Cultura, Madrid, 1981, en el qual van treballar Empar Bennàcer i Josefina Font: *Cartulario del Monasterio de "San (sic) Cugat del Vallés". Vol. IV. Índices*

16) Berano, Castro-Berano, Kastello Berano, Kastro Berano, Bera, Castel Bera, Kastro Beranii, Kastrum Berano, chastrum de Berano, Kastrum de Roda, Roda in termino de Bera.

17) Aparegut a *Miscelània Penedesenca*, 2001, Vol. 26.

18) Hi ha qui diu que ve de l'antropònim hebreu *Bon Astruch*, altres en donen un origen àrab per l'article *al* de Alastre, Coromines el fa derivar d'*ullastre* (oliveres verdes), i, molt probablement del mot llatí *oleastrum*, amb la incògnita de si *ullastrell* (1046) es refereix al Vendrell o, més probablement, al nostre poble. Balanyà el fa derivar de l'àrab *Abu Nasr*, i, en fi, la derivació popular de *bonum astrum*, bona estrella o astre, que figura en l'escut municipal.

19) He consultat aquesta referència i es troba al document 215 (sense data): "Memòria de les propietats de Poblet a Xerta, terme de Tortosa, on hi posa: "*et in honore G. de Bonoastro, a circio in loco vocato Cacau.*" Joan Pons i Marquès ed., *Cartulari de Poblet. Edició del Manuscrit de Tarragona (1147-1208)*, Institut d'Estudis Catalans, 1938, p. 128.

En un altre document, el 342, no citat en l'article, del 23 de gener de 1206, on el vescomte de Cardona dona una propietat a Poblet, es repeteix com a testimoni un tal "Guillelmi de Bonoastro (...)Guillelmi de Bono-astro".

Aquest cartulari de Poblet del segle XIII es troba a la Biblioteca Provincial de Tarragona amb la signatura 174. N'hi ha un altre a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid molt més extens, amb més de 1000 documents.

20) Que es tracta d'aquesta ermita ho confirma, per ex., Esteve Cruanyes i Oliver, a *Esglésies romàniques del Penedès*, Museu de Vilafranca, 1980: "El 1180 la trobem escrita com a parròquia. El seu domini el tenia des de molts anys abans el monestir de Sant Cugat del Vallès." (p. 83)

21) Rafael Dalmau, editor, *Els castells catalans, Vol. III*, Barcelona, 1971. (Hi ha una altra edició de 1992)

En cap moment diu que Bonastre tingués un castell, però hi és esmentat a les pàgines: 576, 592, 635, 773, 784, 785, 792, 824 832, 833, 837 i 842.

Castell de Calders: pp. 785, 789, 790, 823, 842, 846, 860.

I castell de Sant Vicenç de Calders: 826, 827, 828, 830, 831, 832.

Santa Oliva: pp. 642, 693, 744, 784, 785, 787, 792, 793, 795, 815, 816, 818, 820, 823, 824, 826, 827, 828, 832, 833, 836, 838, 845, 858, 874, 875, 876, 887, 888.

Castell de Calafell: pp. 794, 795, 797, 845, 849, 885, 900.

Albinyana: 576, 635, 641, 693, 773, 781- 786, (aquestes pàgines resumeixen bona part d'aquest treball) 790, 791, 818, 824, 827, 828, 833, 836, 838, 842, 875.

Castell d'Albinyana: 619, 756, 781-786, 788, 790, 804, 823, 826, 829, 831, 837, 838, 842, 855, 914.

22) El primer aplega els textos, C.S.I.C., Madrid-Barcelona, 1969. El Vol. II, els comenta: 1983.

23) Júlia Miquel i López, "Aportacions a la història del castell i terme de Font-Rubí. Dels orígens fins al segle XV", Cf.:

www.raco.cat/index.php/MiscellaniaPenedesenca/article/viewFile/63802/92227

24) Article citat, pp. 138-139.

25) **Aprisió**: acció d'apriciar; l'efecte. **Aprisiar**: Ocupar (una terra sense titular directe) amb el propòsit de rompre-la, d'explotar-la com cal i obtenir-ne una propietat. (*Diccionari IEC*)

26) Dels quatre documents que esmenten Bonastre, donaré el resum que en fa Josep Mas i la seva localització al *Cartulari* original. Mas ja parla d'aquests documents a *Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès, Revista de la Asociación artístico-arqueológica*, III, 1902, però en aquesta altra obra els resumeix amb més detall en els volums IV i VI de: *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, Barcelona, Establiment Tipogràfic de J. Vives, 1909. Sobre el document **432**, després de citar els testimonis, diu:

Esteve, Guillem y Guifred, tutors i almoiners de Adabert, difunt, qui fou fill de Guitart, vescompte, difunt, donen al Senyor Deu y á S. Cugat, mártir, del cenobi d'Octavià, la Torre que diuen Moia Moia) y lo castell anomenat Albinyana (Albinana) ab sos termes alous y pertencencies.

Dita torre y castell son al C. de B., als termes de Olerdola y de sa Franquesa y de la d'Albinyana.

Conf. La Torre de Moia, ab sos alous i á Ll. ab lo Pujol Pedregós, lo alou que sigué de Seniofret, clergue, lo de Sta. Digna y va per la via que passa per tot arreu, á M. ab la via y los termes que son entre Moia y Sta Digna, pel límit va á la via que passa per tot arreu entre lo alou de Vfret de Mediona (Medionensis) y Moia, y d'aquí per la Garriga va á la terra de Joan á P. ab terra de Joan, de Orús, de Amat, de Altemir y de Quintela, y pel marge qu'es

terme entre Moia y lo alou de s. Miquel de la Calsada, y a T. va per la Calsada al alou que fou de Semofret, clergue, y al prujol sobredit.

Una pessa de terra qu'és á la Franquesa, á la Calsada, conf. Á Ll. y M. ab terra de Quintela y de Morgad, á P. ab dita terra y ab lo xaragall que discorre en temps de pluja, y á T. ab dita Calsada.

Lo castell d'Albinyana ab sos termes, confr. A Ll. ab los termes de Sta. Oliva, pel reguer y per dit terme va á la vila de Thomabuis, al reguer que diuen Albornar y á la vila que anomenen Urtigos y entre lo terme de Castellvi (Castro Vetuli) y de Montmell, (Monte Marzelli), a M. puja per la sumitat de Schena Rosa qu'és als termes de Castell de Calder (Caldari), va per la serra á La Laguna Petricia, per la sumitat de la dita serra á la Font de la Murtra fins al terme de Bera y de Roda, va al estret de Alastro, á la font de Juncosa, va per la serra a la Laguna Rubia y pel Castellar que diuen Nuch (Castellare de Nuce), va per la Plana a la vila que anomenen Vilabella (Abella) y cap a l'altra banda del Riu Gayà (Galla), á P. ab dit riu Galla per les Tortes, y á T. ab la Vila Ventos y ab lo pelach que diuen Salamo, per Munt Ferriol y per la Parada del Aranyó (Arannone) va al clot de la Edere y per la Bisbal (Episcopal) al terme de Sta. Oliva.

(Abreviatures: C.de B.: Comtat de Barcelona; Confr.: confronta; LL.: Llevant; M.: Mitjorn; P.: Ponent; T.: Tramontana).

Aquest document, al *Cartulari* original de l'Arxiu de la Corona d'Aragó és al f. 98 v., nº 29.

- 27) **Esquena**: Este nombre es una variante de espina que se explica por el cambio de p en g después de s. Una montaña de la comarca del Panadés (sic) se encuentra citada en tres documentos con el nombre de **esquena rosa**. I cita el text.

José Balari i Jovany, *Orígenes históricos de Cataluña*, (Premio Martorell 1897), Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Hijos de Jaime Jepús, 1899, p. 48.

- 28) J. Balari també explica el terme **llacuna**: colección de agua y hoyo en que suele estar reunida el agua. (...) en el Penades con fecha del año 1011 son nombradas dos lagunas **laguna petricia** y **lacuna rubia**.

- 39) Federico Udina Martorell, *El "Llibre Blanch" de Santes Creus (Cartulario del siglo XII)*, C.S.I.C., Barcelona, MCMXLVII, p. 9.

- 30) J. Mas resumeix aquest document així: *Bernat de Papiol dona y ofereix al Cenobi de S.C. son cos y ánima, elegint allí sa sepultura. Per heretat de sa ánima dona la meitat d'un molí situat al terme de Castellet ab aygua, rech, cap de rech y utensilis, la total dominicatura de Mesquideles en lo lloch anomenat Alastre dins del terme del castell de Albinyana que es alou de S.C. y tots los drets que te en lo mas Lordat.*

L'abat de S.C. entrega al donador ditas cosas que les possehirá mentres visca y cad'any á 30 de Juliol donará al cenobi per via de cens una quartera de froment pel molí y duas d'ordi, per lo que es en lo terme del castell de Albinyana, segons la quarterada, mesura del mercat de la Granada.

Josep Mas, *Taula...* (Op. cit., p. 499)

Al *Cartulari* original es troba al f. 105 v, nº 359.

- 31) Miquel Casellas, en l'article citat, en dóna tres possibles derivacions; de "masquid" (mesquita en àrab), que també significa substàncies tretes de les comunes o de l'àrab "masaquit", lloc amb restes de construccions.
- 32) Josep Mas, a *Taula... (III)*, pp. 498-499), resumeix així el document:
Pere de Banyeres ab son fill Guerau Pere defineix á S.C. del Vallés y al Ab. Guillem lo castell de Tomalbui, C. de B., la torre de Albornar ab sas pertenencias, situat a Alastre, en lo terme del castell d'Albinyana, que te Joan de Sta. Maria.
Al *Cartulari* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, és al f. 104 v. nº 355.
- 33) **Sou**: unitat de compte de valor de dotze diners.
- 34) Josep Mas resumeix així el document: *Concordia entre Bernat de Sarrià, monjo, procurador de S. Cugat y Bernat de Mont Olivo y Guillem, fill d'eix sobre lo Coll de Vulture, junt a la carretera que d'Alastre va á Tarragona.*
Notes..., Volum VI, 1910, p. 168.
Al *Cartulari* original, el document es troba al f. 411, nº 1198.
- 35) D'aquesta casa, el més antic és la finestra preromànica esquerra de la façana (sense la seva columna). Aquesta columna i l'altra finestra es van afegir en l'arranjament de la façana a principis dels 60.